

**INSON PSIXIKASI VA HAYONLAR PSIXIKASIDA UMUMIY
O'XSHASHLIKLARI.**

Fozilova Dilfuza Botir qizi

Dilfuza fozilova2004@gmail.com

DTPI Pedagogika fakulteti psixologiya yo'nalishi

1-bosqich talabasi

Yo'ldoshev Tojiddin Abdukarimovich

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada inson va hayvonlar psixikasida mavjud bo'lgan o'xshashliklarga bag'ishlangan. Maqolada psixika, kognitiv qobiliyatlar, emotsional qobiliyatlar, emotsional reaksialar xulq-atvor va muammolarni hal etish jarayonlaridagi o'xshashliklar tahlil qilinadi. Insonlar va hayvonlar o'rtasida kognitiv o'rganish muhitga moslashish, va emotsional tajribalarda bir xil jarayonlar mavjudligini ko'rsatadi. Shuningdek, maqolada psixikaning evalutsion asoslari, ya'ni inson va hayvonlar psixikasining biologik va neyrofiziologik o'xshashliklari ham yoritiladi.

Kalit so'zlar: kognetiv, emotsional, instinkt, neyrofiziologiya, klassik, operant, kondetsionlash, stress, imotsiya, instinktiv, motevatsiya, nevrologik,

Kirish

Psixika-organizmning tashqi va ichki muhitga nisbatan reaksiyalarini, shu jumladan, ongi, hissiyotlari, xulq-atvori va o'z-o'zini anglashini shakllantiruvchi tizimdir. Psixika organizmning o'zgaruvchan muhitga moslashish uchun muhim mexanizm bo'lib, u odam va hayvonlar turiga xos xatti-harakatlarni, o'rganish jarayonlarini, his-tuyg'ularni va fikrlashni ta'minlaydi. Psixikaning rivojlanish jarayonida odam va hayvonlar o'rtasidagi o'xshashliklar va farqlar ko'p yillik ilmiy izlanishlarning mavzusiga aylangan. Inson psixikasi va hayvonlar psixikasi o'rtasida bir qator o'xshashliklar mavjud. Masalan, ikkala tur ham tajriba asosida o'rganish, his-tuyg'ularni boshqarish, muhitga moslashish va o'zaro muloqot qilish kabi jarayonlarni amalga oshiradi. Hayvonlar o'zlarining instinktiv xatti-harakatlari yordamida atrof-muhitga moslashishadi, insonlar esa, ko'proq aqliy faoliyat, madaniyat va tajriba orqali psixik jarayonlarni boshqarishadi.

Asosiy qism

Inson va hayvonlar o'rtasidagi asosiy o'xshashliklardan biri – tajriba orqali o'rganish qobiliyatidir. Hayvonlar ham, insonlar kabi, o'z tajribalaridan foydalanib, kelajakdagi harakatlarini yaxshilashadi. Klassik va operant konditsionlash jarayonlari bu o'rganish mexanizmlarining asosini tashkil etadi. Masalan, itlarni o'qitishda, ular

ma'lum bir signalga (masalan, chaqiriqqa) javob berish orqali o'rganadilar. Bu jarayon insonlarda ham kuzatiladi, masalan, bolalar muhitga moslashish uchun o'z xatti-harakatlarini o'rganadilar.

Inson va hayvonlar psixikasini o'rganishda kognitiv va emotsional qobiliyatlar, emotsional reaksiyalar va xulq-atvorni boshqarishning o'ziga xos jihatlari muhim rol o'ynaydi. Psixika jarayonlarining umumiy o'xshashliklari va farqlari inson va hayvonlarning muhitga moslashishini, o'zini tutish qobiliyatlarini, va muammolarni hal qilish usullarini shakllantiradi.

Kognitiv qobiliyatlar, ya'ni ma'lumotni olish, qayta ishlash, eslab qolish, tushunish va muammolarni hal qilish qobiliyatlari, insonlar va hayvonlar psixikasining asosiy jihatlardan biridir. Kognitiv jarayonlar orqali organizmlar o'z atrof-muhitini tushunadi va ularga moslashadi. Hayvonlar kognitiv qobiliyatlarni o'rganish va muammolarni hal qilishda o'z instinktiv xatti-harakatlariga tayanishadi. Masalan, maymunlar asboblarni ishlatish yoki ovqatni topish uchun yangi yo'llarni kashf etishi mumkin. Ularning kognitiv qobiliyatlari instinktiv asosga tayanadi, lekin ba'zi hayvonlar, masalan, delfinlar va maymunlar, ancha rivojlangan kognitiv jarayonlarga ega bo'lib, murakkab muammolarni hal qilishda yuqori darajada moslashuvchanlikni namoyish etishadi. Insonlar kognitiv qobiliyatlarini yuqori darajadagi mantiqiy fikrlash, muloqot va tafakkur orqali rivojlantiradilar. Insonlar bir vaqtning o'zida bir nechta muammolarni hal qilish, yangi strategiyalarni ishlab chiqish va o'z tajribalaridan o'rganish qobiliyatiga ega. Insonning kognitiv qobiliyatlari miyasining yuqori darajada rivojlanishi bilan bog'liq bo'lib, ular ilm-fan, san'at, va texnologiyalarning rivojlanishiga olib keladi.

Emotsional qobiliyatlar – bu organizmning o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqarish va ifodalash qobiliyatidir. Emotsional qobiliyatlar, insonlar va hayvonlarda turli darajada rivojlangan bo'lib, ular atrof-muhitga moslashishda va ijtimoiy munosabatlarni boshqarishda muhim ahamiyatga ega. Hayvonlar ham hissiyotlarga ega bo'lib, ular qo'rquv, xursandchilik, g'azab va boshqa his-tuyg'ularni boshdan kechiradilar. Hayvonlar hissiyotlarini o'z xatti-harakatlari orqali ifodalaydilar, masalan, itlar o'z egalariga mehribonlik ko'rsatishi yoki yovvoyi hayvonlar o'z hududlarini himoya qilish uchun agressiv xatti-harakatlar namoyon qilishlari mumkin. Hayvonlarning emotsional qobiliyatlari instinktiv bo'lib, ko'proq hayotiy zarurlarni ta'minlashga qaratilgan. Insonlar emotsional qobiliyatlarini rivojlantirishda murakkab ijtimoiy tizimlar va madaniyatdan foydalangan holda, his-tuyg'ularini anglash, boshqarish va boshqa odamlar bilan muloqotda bo'lish imkoniyatiga ega. Insonlar o'z his-tuyg'ularini boshqarish, ular bilan ishlash va ularni to'g'ri ifodalashda yuqori darajaga erishadilar. Bu emotsional qobiliyatlar, ayniqsa, stressni boshqarish, ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish va kelajakdagi vaziyatlarga tayyorlanishda muhim ahamiyatga ega.

Emotsional reaksiyalar, biror voqea yoki vaziyatga darhol javob sifatida namoyon bo'ladi. Ular, hayvonlar va insonlarda, instinktiv yoki o'rgangan reaksiyalar sifatida paydo bo'lishi mumkin. Hayvonlarning emotsional reaksiyalari ko'pincha biologik zaruratlar bilan bog'liq bo'ladi. Masalan, qo'rquv reaksiyasi yovvoyi hayvonlar uchun xavfdan qochish uchun muhimdir. Yovvoyi hayvonlar, xavf tug'ilganda darhol qo'rquv yoki agressiya ko'rsatishlari mumkin, bu esa ularning hayotini saqlashga yordam beradi. Insonlarning emotsional reaksiyalari ko'pincha ijtimoiy va madaniy sharoitlar bilan bog'liqdir. Insonlar, masalan, stress yoki qayg'u bilan kurashish uchun o'z emotsional reaksiyalarini boshqarish usullarini ishlab chiqadilar. Bu reaksiyalar, shuningdek, o'zgaruvchan ijtimoiy sharoitlarda o'zini qanday tutish haqida o'rgatilgan qobiliyatlarni o'z ichiga oladi.

Xulq-atvorni boshqarish va muammolarni hal qilish qobiliyati, insonlar va hayvonlar psixikasining asosiy elementlaridan biridir. Bu jarayonlar, muhitga moslashish va o'zgaruvchan sharoitlarga javob berish imkoniyatini ta'minlaydi. Hayvonlar ko'pincha instinktiv tarzda muammolarni hal qiladilar. Masalan, o'rgangan itlar egalarining buyruqlariga javob berish orqali o'z xatti-harakatlarini boshqaradilar. Yovvoyi hayvonlar esa, ko'pincha, ovqat izlash yoki xavfdan qochish kabi an'anaviy usullar bilan muammolarni hal qilishadi. Insonlar muammolarni hal qilishda ancha murakkab fikrlash va muloqot usullarini qo'llaydilar. Insonlar, o'z tajribalari, bilimlari va kreativliklari orqali kelajakdagi muammolarni hal qilishda samarali strategiyalarni ishlab chiqishadi. Insonlarning yuqori darajadagi kognitiv va emotsional qobiliyatlari, ularni ijtimoiy muammolarni hal qilishda ham samarali hisoblanadi, masalan, ijtimoiy adolatsizlikka qarshi kurashish, jamoada ishlash yoki stressni boshqarish. Inson va hayvonlar psixikasining biologik va neyrofiziologik o'xshashliklari psixologik va fiziologik jarayonlarning o'rganilishi orqali aniq ko'rinadi. Biologik va neyrofiziologik jihatdan, inson va hayvonlar o'rtasida ko'plab o'xshashliklar mavjud, chunki har ikki turda ham nerv tizimi va miya faoliyati psixik jarayonlar bilan bog'liq.

Xulosa

Inson psixikasi va hayvonlar psixikasida umumiy o'xshashliklar ko'plab jihatlar orqali namoyon bo'ladi: o'rganish, his-tuyg'ular, ijtimoiy xatti-harakatlar, instinktiv javoblar va nevrologik tizimlar. Shunday bo'lsa-da, inson psixikasi yuqori darajadagi aqliy faoliyat, madaniyat, tajriba va til asosida rivojlanadi, bu esa uning xatti-harakatlarini hayvonlar psixikasidan ajratib turadi. Hayvonlarning instinktiv va o'ziga xos psixikasi insonning murakkab fikrlash qobiliyati bilan solishtirilganda ancha soddaroq va tabiiydir. Inson va hayvonlar psixikasi o'rtasidagi o'xshashliklar biologik va psixologik jihatdan muhimdir. Ikki turda ham o'rganish, hissiyotlar, motivatsiya va xulq-atvorni boshqarish jarayonlari umumiy biologik asosga ega bo'lib, ular nerv tizimi va miya faoliyatiga bog'liq. Hayvonlar instinktiv ravishda muhitga moslashsa, insonlar ongli fikrlash, ijtimoiy muloqot va murakkab qarorlar qabul qilish orqali psixik

jarayonlarni boshqaradilar. Shu bilan birga, inson va hayvonlar psixikasining o'xshashliklari, ular o'rtasidagi biologik va neyrofiziologik aloqalarni anglashda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Umumiy psixologiya /Muhamedova D.G', Mullaboyeva N.M, Rasulov A.I.; ma'sul muharrir E.G'.G'oziyev.- Toshkent:MUMTOZ SO'Z, 2018.-298 b.
2. Dvorakova E.B. Psixologiya asoslari. T."Nauka", 1970.
3. Kichigina E.R. Biologiya va psixologiya. T."Moscow University Press" 1980.
4. Scott J .P., Fuller J.L. Hayvonlar va insonlarning emotsional reaksiyalari. T."Harvard University Press", 1965.